

عوامل مؤثر در تربیت معنوی کودکان پیش دبستانی با ارائه مدل

مهدی بیاتی^۱، سید شمس الدین هاشمی مقدم^۲، علیرضا فقیهی^۳

چکیده:

پژوهش حاضر باهدف بررسی عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان پیش دبستانی و ارائه مدل انجام شد. از نظر هدف می توان پژوهش را جزء پژوهش های کاربردی و از نظر ماهیت آمیخته (کیفی و کمی) تلقی نمود. جامعه پژوهشی در بخش کیفی (استخراج عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان) منابع مرتبط داخلی و خارجی بود که مواردی با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند و گلوله برفی انتخاب شده و پژوهشگر را تا حد اشباع اطلاعاتی یاری نمودند. در بخش کمی نیز کل مربیان دوره پیش دبستانی مناطق شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تهران به تعداد ۵۰۰۰ نفر بودند که با توجه به جدول کرجسی و مورگان تعداد ۳۵۸ نفر از آنها به عنوان نمونه برآورد و از طریق روش نمونه گیری طبقه ای متناسب با حجم انتخاب شدند. ابزار اندازه گیری در بخش کیفی فرم های فیش برداری از داده ها و در بخش کمی پرسشنامه محقق ساخته ۵۸ سؤالی بود که روایی آن با استفاده از داوری تخصصی (روایی صوری و محتوایی) تعیین و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. برای تجزیه و تحلیل داده های کیفی پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی و داده های کمی از روش های آمار توصیفی و استنباطی استفاده گردید. یافته های پژوهش در بخش کیفی حاکی از آن بود که تربیت معنوی کودکان پیش دبستانی تحت تأثیر سه عامل اصلی احساس آگاهی، احساس ارزشی و احساس عرفانی قرار دارد. در بخش کمی نیز مربیان دوره پیش دبستانی شهر تهران اعتبار مدل مستخرج را تأیید کردند. لذا سیاست گذران و برنامه ریزان درسی دوره پیش دبستان و دبستان می توانند با استفاده از الگوی مفهومی مستخرج، تدابیر شایسته را جهت اجرای مطلوب و باکیفیت پرورش معنوی اتخاذ کنند. مربیان نیز قادر خواهند بود تا الگوی موجود را بر اساس تجربیات عملی تدریس، تطبیق دهند تا تدریس معنوی و معنادارتری داشته باشند.

کلیدواژه ها: تربیت معنوی، مدل، کودکان پیش دبستانی، اعتبارسنجی.

^۱ دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه آزاد اراک

^۲ دانشیار و عضو هیات علمی دانشگاه اراک

^۳ عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اراک دانشیار

مقدمه

آراستن به کمالات اخلاقی و فضایل معنوی، به مثابه یک ملاک برای کارآمدی و ارزیابی راهبردهای آموزشی مورد توجه می باشد. هدف های آموزشی فراتر از دانش اندوزی، مهارت آموزی و نگرش یابی در نظر گرفته می شود. تکامل نفس و تعالی روح و روان یاد گیرنده و زمینه سازی برای تحقق یک جامعه معنوی، به منزله هدف نهایی یادگیری در تمام موضوع های درسی در کانون فعالیت های برنامه ریزی آموزشی و درسی قرار دارد. جهان هستی با تمام ویژگی ها و جلوه های مادی و فیزیکی که دارد، دارای ضمیر، باطن و درونی غیر مادی و فراحسی است (یارمحمدیان و همکاران، ۱۳۹۱). غایت فراگیری تا حد امکان، گذشتن از جنبه های ظاهری و برونی و رسیدن به واقعیت های ماورایی و متافیزیکی می باشد. فرایند تعلیم و تربیت باید به صورتی ادراک و توصیف شود که از اهداف عمده آن، پرداختن به موضوع ها و مفاهیم بنیادی همچون فلسفه و چرایی حیات، آغاز و انجام آن، مراتب حیات، رسالت واقعی انسان در این دنیا، سعادت و شقاوت حقیقی و چگونگی راهیابی به آن باشد. اهداف برنامه درسی معنوی و موضوع اصلی آن که رشد و تکامل روحی و نفسانی انسان است و تمامی حقایق وجودی که به شکلی در این مسیر موثرند - صرف نظر از میزان و چگونگی تاثیر گذاری آنها - مطلوبیت داشته، به منزله «ارزش» تلقی می شوند. (یوسفی، ۱۳۸۷) دوران زیر شش سال از مهمترین و حساسترین دوران رشد کودکان است. در این دوره جنبه های رشد جسمانی، شناختی، شخصیتی کودک بیشترین تغییر را تجربه میکنند و تاثیر فراوانی بر ادامه روند زندگی کودک در بزرگسالی وی نیز دارد (کوبین، ۲۰۱۰). یکی دیگر از مهمترین جنبه هایی که باید در این دوران به آن توجه کرد، تربیت معنوی کودکان است (نای و هی، ۱۹۹۸) که متأسفانه تا به امروز این موضوع مورد غفلت متخصصین تعلیم و تربیت کودکان کشورمان قرار گرفته است. معنویت یکی از موضوعات مهم در زندگی آدمی است که هنوز تعریف روشنی برای آن وجود ندارد. بسیاری از افراد این واژه را با مذهب یکسان میدانند (روسیتز، ۲۰۰۵) در حالیکه برخی دیگر معنویت را جدای از مذهب میدانند، از دیدگاه آنان معنویت بسیار بزرگتر و قدیمتر از هر شکلی از دین رسمی سازمان یافته است. چرا که بسیاری از افراد بدون داشتن مذهب بدنبال معنویت هستند (اوموچو، ۱۹۹۷؛ نای و هی، ۱۹۹۸ و تسی، ۲۰۰۰). به طور کلی تفاسیر موجود از معنویت نشان می دهد که این مفهوم از سازه مذهب متمایز می باشد (کینگ، اسپک و توماس، ۲۰۰۱). مذهب به عنوان یک سیستم سازمان یافته ای از عقاید، اعمال، رسوم و نمادها بیان میگردد در حالی که معنویت به عنوان تمایل شخصی به فهم پاسخ های سوالات بنیادین در رابطه با زندگی، معنا و ارتباط با ماوراء مطرح می شود (کوئینگ، مک کولا و لارسون،

۲۰۰۰). در این پژوهش قصد آن است که به بررسی عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان پرداخته شود و مدل مناسب برای نظام آموزش و پرورش ایران ارائه نمود.

بیان مسأله

در جهان امروز موضوع تربیت کودکان پیش از دبستان به یکی از اساسی‌ترین مسائل اجتماعی و از ارکان مهم سعادت جامعه است که به از زمان ۴ تا پایان ۶ سالگی را شامل می‌شود دانشمندان درباره ی کودک از نظر روانی و تربیتی مطالعات عمیقی داشته و کتاب‌های بسیاری در این رابطه نوشته‌اند... معنویت نیاز بشر امروز است. معنویت به آگاهی نسل بشر نسبت به ارتباطش با خدا و به هدف نهایی یعنی لقاح عرفانی با خداوند اشاره دارد (هی و نی، ۲۰۰۶). در سالهای ۱۹۶۰ رونالد گلدمن روان‌شناس، بحث‌های مهمی را پیرامون نحوه رشد ذهنی کودکان مطرح نمود که به توانایی آنها برای درک معنی مذهب، خصوصاً در متون انجیل، مرتبط می‌گشت. او از پیروان روان‌شناس شناختی ژان پیاژه بود و مفروضات شخصی وی سبب می‌شد تا احتمال اینکه معنویت خصیصه‌های از زندگی کودکان است را رد کند. اشتباه بزرگ وی این بود که معنویت را یک چیز غیرمعمول تصور میکرد در حالی که میتوان آن را یک جنبه معمولی از زندگی روزمره کودکان در نظر گرفت. در نظریات روان‌شناسی درک مذهب و معنویت به‌عنوان رشد استدلال عقلایی و اخلاقی کودکان در نظر گرفته شده است درحالی که درک معنویت میتواند فراتر از آن باشد. در این راستا تحقیقات اولیه ای نیز انجام گرفت که تجارب و احساسات کودکان را درباره خداوند مورد کاوش قرار دادند (کلینبرگ، ۱۹۵۹، الکلیندز و دیگران، ۱۹۶۲ و الیاد، ۱۹۶۷). یافته‌ها نشان دادند که کودکانی که وارد مرحله بلوغ می‌شوند، در آگاهی معنوی و مذهبی آنها تحول رخ میدهد.

به طور کلی کودکان معنویت را در سه سطح متفاوت تجربه میکنند (های و نی، ۲۰۰۶): ۱- احساس آگاهی ۲- احساس عرفانی ۳- احساس ارزش

در حال حاضر سه رویکرد نسبت به معنویت و رشد معنوی وجود دارد که در پاسخ به نقدهای نظریه فولر ایجاد گردیده است. نظریات ماهیتی-عملکردی، نظریات شناختی-فرهنگی و نهضت کودک معنوی (مینور ۲۰۱۲، اسکارلت ۲۰۰۶). نظریه هی و نی (۲۰۰۶) در رابطه با معنویت و رشد معنوی کودکان، نظریه رهبر در نهضت کودک معنوی محسوب می‌شود (اسکارلت ۲۰۰۶). طرفداران نهضت کودک معنوی ادعا می‌نمایند که معنویت، یک قابلیت تکامل یافته است، به نحوی که تجارب و آگاهی معنوی به خصیصه‌های رفتاری معمول در نوجوانان و بزرگسالان ارتباطی ندارد (هی و نی ۲۰۰۶، هاید ۲۰۱۰) و حتی بسیاری از افراد زمانی که با فشارهای فرهنگی روبه رو می‌شوند که

آگاهی نسبی آن‌ها را بی ارزش می‌نماید، آن را سرکوب یا نادیده می‌گیرند. این عامل سبب گردیده تا آن‌ها رهنمودهایی را برای بزرگسالان ارائه دهند که با پیروی از آن‌ها بتوان به واسطه پرورش آگاهی نسبی در کودکان هم در محیط‌های مذهبی و هم غیرمذهبی سلامت معنوی را ارتقاء داد (هی و نی ۲۰۰۶). بدنبال این پژوهش‌ها نی (۲۰۰۹) عوامل شش‌گانه‌ای را ارائه نموده است که آگاهی نسبی کودکان را در قالب برنامه‌های شکل‌دهی معنویت پرورش می‌دهد: فضا، فرایند، تخیل، ارتباط، صمیمیت و اعتماد.

همان‌گونه که اشاره گردید چارچوب‌هایی برای توصیف ابعاد معنویت و خصوصاً معنویت کودکان ارائه گردیده است. در این بین ارتباط میان مذهب و عوامل فرهنگی - اجتماعی با معنویت انکارناپذیر است. از طرفی این چارچوب‌ها معیار عینی و جهان‌شمولی را برای تمامی فرهنگ‌ها و مذاهب ارائه نمی‌دهند. بر همین اساس بررسی و پیمایش سازه معنویت در بستر هر فرهنگ و مذهبی ضروری به نظر می‌رسد. به نحوی که با مطالعه محتوای این سازه، مدلی انحصاری و قابل‌آزمودن تهیه گردد.

تعدادی از مطالعات نظریه‌هی و نی (۱۹۹۸) را مورد بررسی قرار دادند و حمایت‌هایی نیز در رابطه با اینکه آگاهی نسبی قلب معنویت است، وجود دارد (چامپین، ۲۰۰۳؛ هارت، ۲۰۰۳ و هاید، ۲۰۰۸). البته با توجه به چارچوب‌های نظری که به آنها اشاره گردید می‌توان گفت هنوز یافته‌های پژوهشی قابل استنادی در رابطه با اعتبار این چارچوب‌ها موجود نمیباشد و نیاز به انجام مطالعات بیشتری در این زمینه است. با وجود اینکه در این چارچوب‌ها تلاش شده است زمینه‌های مذهبی و فرهنگی مورد توجه قرار گیرد، با این حال درهم‌تنیدگی این عوامل با سازه معنویت انکارناپذیر است. بر همین اساس آزمون فرضیات ناشی از این چارچوب‌ها در سایر فرهنگ‌ها و مذاهب، میتواند قابلیت اطمینان و کاربردی بودن آنها را روشن‌تر نماید. بر همین اساس، از آنجا که تربیت کودکان در هر قالب و برنامه‌ای به طور قطع می‌تواند آینده و زندگی آتی او را تحت‌تاثیر قرار دهد، تربیت معنوی می‌تواند او را به سرمنزل‌نهایی نزدیک‌تر نماید و موجبات سعادت او را فراهم آورد. تعداد زیادی از اندیشمندان و صاحب‌نظران دینی و غیردینی در خصوص تربیت معنوی کودکان سخن‌ها بیان کرده‌اند اما آنچه که اهمیت و ضرورت یک پژوهش علمی را اثبات می‌کند توافق نظر بر سر این موضوع هست که در دنیای پرتلاطم امروزی و پیدایش مکاتب گوناگون خرافی و انحرافی، بازگشت به معنویت به طرز شگفت‌انگیزی مطرح شده است هر صاحب‌نظر یا اندیشمندی پیروز هر آیین و مذهبی باشد (البته دین‌های آسمانی) با وجود پیشرفت گسترده علم در همه جوانب زندگی، چاره‌ای جز قلم‌زدن و توجه به معنویت و تربیت معنوی را ندارند لذا رسالت عظیم و طولانی مدت آموزش و پرورش این است که در سایه توجه به این مهم قدم‌هایی را بردارد و ترسیم چشم‌اندازهای مطمئن و مبتنی بر واقعیت در سایه پژوهش‌هایی صورت می‌گیرد که بتواند مختصات و مولفه‌های تربیت معنوی را تبیین و مورد

بررسی قرار دهد لذا به توجه به این اهمیت و ضرورت، پژوهش حاضر خواهان بررسی این موضوع بوده تا قدمی هر چند کوچک در این راه پرتلاطم و کاستن از معضلات بشر امروزی، بردارد و بتواند معنویت‌گرایی را در گروه بسیار مهم یادگیری توسعه و تقویت کند و راهکارهای قابل قبولی هم ارائه نماید.

لذا پاسخ به سؤالاتی چون:

۱- عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

۲- مدل مطلوب تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی به چه میزان دارای اعتبار است؟

در پاسخ به سوال اول عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی را بر طبق تحقیقات انجام شده توسط هی و نی (احساس آگاهی، احساس عرفانی و احساس ارزشی) این سه مولفه را به ریز مولفه‌های مرتبط تفسیم بندی کردیم و در نهایت آنها را با طراحی سوالات محقق ساخته توسط متخصصین و مربیان پیش‌دبستانی به آزمون گذاشتیم؛ که نتایج آن در ادامه خواهد آمد.

-پرسشهای جزئی

الف عوامل مؤثر بر احساس آگاهی کودکان پیش‌دبستانی کدامند

مؤثر بر احساس خود آگاهی اجتماعی در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر خودآگاهی جسمی در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر خودآگاهی روانی در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر خودآگاهی پنهان در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر خودآگاهی آرمانی در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر احساس ارزشی کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر نشاط درونی در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر رعایت نظم و انضباط در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر ارتباط مؤثر با دیگران در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر لذت بردن از داشته‌ها در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر رفتار اجتماعی در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر احساس عرفانی کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر حس پرسشگری درباره خدا در کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

۲۶۰ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال دوازدهم، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۹

عوامل مؤثر بر کنجکاوی نسبت به طبیعت در کودکان پیش دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر شناخت نعمتها در کودکان پیش دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر تفکر در کودکان پیش دبستانی کدامند؟

عوامل مؤثر بر حس دوستی با خدا در کودکان پیش دبستانی کدامند؟

-روش تحقیق

تصمیم گیری درباره روش تحقیق بستگی به هدف تحقیق، ماهیت مسأله مورد مطالعه و روش های مختلف بررسی آن دارد (دلاور، ۱۳۸۴). در مسیر این انتخاب باید توجه داشته باشیم که وجود روشهای مختلف پژوهش انواع مختلف پژوهش را از همدیگر جدا و متمایز میسازد، یعنی هر نوع پژوهش، روش خاص خود را ایجاب میکند. در واقع میتوان گفت از عوامل مهم تفاوت بین تحقیقهای مختلف وجود همین روشهای تحقیق متفاوت بین آنهاست (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۸)

این پژوهش از نظر مقصد و هدف کاربردی است و شامل دو مرحله اساسی بوده است:

مرحله اول (کیفی): روش این مرحله اسنادی- تحلیلی بود که در آن به بررسی و تحلیل محتوای متون مرتبط با موضوع پرداخته است. تحلیل در این جا به معنای جستجوی ارتباط میان مفاهیم مختلف و باز شناسی روابط و شبکه های مفهومی است. در این پژوهش با توجه به تفکیکی که میان روش های تحلیل منطقی و تحلیل زبانی وجود دارد، سعی بر آن است تا در جریان تحلیل، ارتباطی منطقی میان مفاهیم کشف گردد. در تحلیل این مفاهیم، مسأله ی پژوهش از حد امری شخصی، موردی و خاص فراتر رفته و به صورت امری کلی و ضروری مشخص می شود. لذا روش پژوهش در این تحقیق، تحلیلی تبیینی می باشد.

مرحله دوم (کمی): روش این مرحله پیمایشی می باشد که منجر به ساخت ابزار، برای اجرا بر روی تنی چند از صاحب نظران حوزه تربیت معنوی می شود.

جامعه و نمونه پژوهشی و آماری

جامعه پژوهشی در بخش کیفی (استخراج عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان) منابع مرتبط داخلی و خارجی بود که مواردی با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند و گلوله برفی انتخاب شده و پژوهشگر را تا حد اشباع اطلاعاتی یاری نمودند. در بخش کمی نیز کل مریمان دوره پیش دبستانی مناطق شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تهران به تعداد ۵۰۰۰ نفر بودند که با توجه به جدول کرجسی و مورگان تعداد ۳۵۸ نفر از آنها به عنوان نمونه برآورد و از طریق روش نمونه گیری طبقه ای متناسب با حجم انتخاب شدند.

ابزار های پژوهش

ابزار اندازه‌گیری در بخش کیفی فرم‌های فیش‌برداری از داده‌ها و در بخش کمی پرسشنامه محقق ساخته ۵۸ سؤالی بود.

پرسشنامه مستخرج دارای سه مولفه ی کلی بود که مشروح آن به قرار زیر است:
جدول (۱-۳): ابعاد و تعداد سوالات مربوط هر بعد در پرسشنامه محقق ساخته

ردیف	مولفه ها	تعداد سوالات یا عوامل
۱	احساس آگاهی	۲۲
۲	احساس ارزشی	۱۹
۳	احساس عرفاتی	۱۷

روایی و پایایی پرسشنامه

قابلیت اعتماد و روایی داخلی این تحقیق براساس مبانی نظری و دیدگاههای متخصصان و تئوری های علمی در خصوص موضوع تحقیق حاصل شده است. تمامی اطلاعات با توجه به مباحث نظری و علمی و نظر متخصصین جمع آوری شده است تا روایی محتوایی آن حاصل گردد. در این فرایند مولفه های مستخرجه بارها به رویت متخصصین این حوزه رسید تا انواع روایی ظاهری، محتوایی محقق شود. مشروح هر کدام از نوع روایی به قرار زیر است:

O روایی صوری: برای تعیین روایی صوری پرسشنامه تدوین شده را برای ۱۰ نفر از متخصصانی که مشابه گروه اصلی و نمونه آماری پژوهش بودند ارسال شد تا از این طریق روایی صوری ابزار محقق گردد که آیا متناسب باهدفی که دارد موارد و مولفه ها را می سنجد یا خیر؛ که نتایج نشان داد که متخصصان بر سر اینکه این ابزار قابلیت سنجش هدف مدنظر پژوهش را دارد، توافق بالایی داشتند.

O روایی محتوایی: روایی محتوایی به تحلیل منطقی محتوای یک آزمون بستگی داشته و تعیین آن بر اساس قضاوت ذهنی و فردی است. در این روش سوال های آزمون در اختیار متخصصان یا برخی از آزمودنی ها گذاشته می شود واز آنها می خواهند که مشخص کنند آیا سوالات آزمون صفت مورد نظر را اندازه گیری می کند یا خیر و این که آیا سوال ها کل محتوای آزمون را در بر می گیرد یا خیر. در صورتی که بین افراد مختلف در زمینه روایی آزمون توافق وجود داشته باشد، آن آزمون دارای روایی محتوایی است.

O شاخص روایی محتوایی: (CVI) جهت بررسی شاخص روایی محتوا از روش والتز و باسل استفاده می شود... بدین صورت که متخصصان «مربوط بودن»، «واضح بودن» و «ساده بودن» هر گویه را بر اساس یک طیف لیکرتی ۴ قسمتی مشخص می کنند. متخصصان مربوط بودن هر گویه را از نظر خودشان از ۱ «مربوط نیست»، ۲ «نسبتاً مربوط است»، ۳ «مربوط است» تا ۴ «کاملاً مربوط است» مشخص می کنند. ساده بودن گویه نیز به ترتیب از ۱ «ساده نیست»، ۲ «نسبتاً ساده است»، ۳ «ساده است» تا ۴ «ساده مربوط است» و واضح بودن گویه نیز به ترتیب از ۱ «واضح نیست»، ۲ «نسبتاً واضح است»، ۳ «واضح است» تا ۴ «واضح مربوط است» مشخص می شود.

حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVI برابر با $0/79$ است و اگر شاخص CVI گویه ای کمتر از $0/79$ باشد آن گویه بایستی حذف شود. این شاخص برای ابزار پژوهش $0/82$ به دست آمد.

O روایی سازه: روایی سازه یک آزمون عبارت است از میزان صحت آن در اندازه گیری ساخت نظری یا ویژگی مورد نظر. برای بررسی روایی سازه، ساختار عاملی آزمون باید مورد ارزیابی قرار گیرد که معرف ترین روش برای تحلیل ساختار آزمون، شیوه آماری تحلیل عاملی است که بارهای عاملی محاسبه مربوط به هر گویه در فصل چهارم مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است و نشان می دهد که تک تک گویه ها از بارهای عاملی بالایی برخوردار هستند.

جهت سنجش پایایی آزمون، از روش آلفای کراباخ استفاده شد و با اجرای مقدماتی پرسشنامه بر روی ۳۰ نفر معلمان پیش دبستانی، عدد $0/88$ به دست آمد که نشان از پایایی و همبستگی درونی بالای گویه های پرسشنامه بود.

3-5-3- مراحل کلی اجرای تحقیق:

تحقیق حاضر در مراحل زیر انجام گردید:

بررسی منابع مربوط به موضوع تحقیق و نسخه برداری از منابع مرتبط.

دسته بندی نسخه های گردآوری شده مشابه و یکسان از نظریه های گوناگون خلاصه سازی مقوله ها به صورت گویا و شفاف،

استخراج مقوله ها با فراوانی بالا برای ارایه به متخصصین جهت نظرسنجی از آنها

سپس مولفه های مستخرجه به صورت منسجم و مورد توافق گروههای هدف دسته بندی شد.

تایید مؤلفه ها توسط اساتید راهنما، مشاور و صاحب نظران و متخصصان

اجرای پرسشنامه محقق ساخته بر روی نمونه هدف جهت اعتبار سنجی

تجزیه و تحلیل داده ها پس از گردآوری

تدوین گزارش نهایی تحقیق.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش در بخش کیفی از طریق تحلیل محتوای کیفی و در بخش کمی در دو سطح توصیفی و استنباطی صورت گرفته است. شاخص‌هایی از آمار توصیفی که در بخش کمی این پژوهش به کار رفته است عبارتند از:

- شاخص مرکزی مانند میانگین جهت تعیین مقادیر متوسط نمرات آزمون‌ها،

- فراوانی و درصد

- شاخص‌های پراکندگی مانند واریانس و انحراف استاندارد به منظور تعیین تغییرات یا پراکندگی توزیع نمره نسبت به میانگین

شاخص‌های آمار استنباطی مورد استفاده در بخش کمی پس از تعیین نرمال یا عدم نرمال بودن داده‌ها، در این پژوهش عبارت است از:

تحلیل عاملی سطح ۱

تحلیل عاملی (FA) جهت پی بردن به متغیرهای زیر بنایی یک پدیده یا تلخیص مجموعه‌ای از داده‌ها استفاده می‌شود. داده‌های اولیه برای تحلیل عاملی، ماتریس همبستگی بین متغیرها است. تحلیل عاملی، متغیرهای وابسته از قبل تعیین شده‌ای ندارد.

در تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول رابطه عامل یا عامل‌ها (متغیرهای پنهان) با گویه‌ها (متغیرهای مشاهده‌پذیر) مورد سنجش قرار می‌گیرد. در این روش هیچ‌گونه رابطه‌ای بین متغیرهای پنهان مورد بررسی قرار نمی‌گیرد. این نوع مدل اندازه‌گیری صرفاً برای اطمینان از آن است که متغیرهای پنهان درست اندازه‌گیری شده‌اند. در تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول می‌توان رابطه یک عامل با چند گویه یا چند عامل با چند گویه را مورد بررسی قرار داد.

زمانی که یک سازه بزرگ خود از چند متغیر پنهان تشکیل شده باشد، از تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم استفاده می‌شود. در تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم علاوه بر بررسی رابطه متغیرهای مشاهده‌پذیر با متغیرهای پنهان، رابطه متغیرهای پنهان با سازه اصلی خود نیز بررسی می‌شود (ایمان، ۱۳۹۳).

ملاحظات اخلاقی تحقیق:

آیین نامه‌های اخلاقی به منظور تنظیم روابط محققان با افراد و میدان‌هایی که قصد مطالعه‌شان را دارند صورت بندی شده‌اند. اصول اخلاق تحقیق این سؤال را مطرح می‌کنند که آیا محققان از طریق احترام گذاشتن و توجه به نیازها و علایق و منافع شرکت کنندگان در فرآیند تحقیق از آسیب رساندن به آنان احتراز کرده‌اند یا خیر؟ این آیین نامه‌های اخلاقی مقرر می‌دارند که تحقیق بر پایه

۲۶۴ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال دوازدهم، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۹

رضایت آگاهانه باشد (یعنی شرکت کنندگان بر اساس اطلاعات ارائه شده از سوی محقق با شرکت در مطالعه موافقت کنند). همچنین مقرر می‌دارند که تحقیق می‌باید از آسیب رساندن به شرکت کنندگان پرهیز کند. در انجام این پژوهش محقق تلاش نمود موازین و مسائل اخلاقی پژوهش را که بعضاً به شرح ذیل است، رعایت نماید:

تلاش شد در فرایند اجرای پرسشنامه از رضایت کامل پاسخ دهندگان اطلاع کسب نموده و سپس پرسشنامه در اختیار آنها قرار داده شد.

قبل از اجرای پرسشنامه، از پاسخ دهندگان درخواست می‌شد که از نوشتن مشخصات شخصی مانند اسم کوچک و بزرگ پرهیز کنند.

در حین اجرای پرسشنامه‌ها اعتماد پاسخ دهندگان را به مواردی همچون اخلاقی بودن پژوهش، متمر ثر بودن آن برای آموزش و در حالت کلی هدف والای تحقیق، جلب می‌شد تا با انگیزه و دقت بیشتری نسبت به پرکردن پرسشنامه اقدام می‌کردند.

نمودار ۱. نتایج شناسایی کیفی عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی بر اساس

مبانی نظری مرتبط

عوامل کلی	عوامل جزئی
خود اجتماعی	تقویت اراده کودک
	شکوفایی فکری
	دعوت به ترک زشتی‌ها
	تشویق به انجام خوبی‌ها
خودآگاهی جسمی	گفتگو درباره ویژگی‌های جسمانی
	پرداختن به پرورش جسمانی و زیستی
خودآگاهی روانی	بحث در مورد فلسفه وجودی انسان
	مطالعه متون علمی و داستان‌های فلسفی و گزارش نتایج آن‌ها
	شناساندن گذشتگان
خودآگاهی پنهان	داشتن مربی با روح
	کسب اطلاعات و آگاهی درباره واقعیت رشد انسانی
	معنا بخشیدن به فعالیت‌های یاددهی
	استفاده از ظرفیت‌های بازی‌های کودکانه
	استفاده از ظرفیت‌های هنری
	بهره‌گیری از شعر و موسیقی
خودآگاهی آرمانی	تبیین فلسفه و حکمت امور معنوی به کودک

عوامل کلی	عوامل جزئی
	استفاده از ظرفیت خانواده کودکان به‌عنوان دستیار تربیتی
	فعال‌تر نمودن قوه تخیل
نشاط درونی	هدایت به سمت ایمان با توجه به سطح شناختی کودک
	تمرکز و رهایی از پراکندگی فکری
	غمخواری و با نشاط بودن مریبان
رعایت نظم و انضباط	محیط آموزشی غیرمحصورانه و محبوسانه
	استفاده از روش تقویت یا دادن پاداش
	الگو بودن مریبان
	در نظر گرفتن عواقب و پیامدهای مشخص
ارتباط مؤثر با دیگران	استفاده از کار گروهی
	زینت کودک به خوش‌رویی
	تقویت مثبت‌نگری
	آموزش بردباری
لذت بردن از داشته‌ها	محبت‌ورزی
	راضی بودن به مقدرات الهی
رفتار اجتماعی	برنامه‌ریزی مربی درباره آگاه‌سازی کودکان از خطرات و دام‌های شیطنانی
	توجه کودک به کرامت انسانی دیگران
	توجه دادن کودکان به لزوم هماهنگی بین گفتار و رفتار
	توجه به امنیت و سلامت روانی
	هشیارسازی کودک نسبت به اعمال و رفتار همسالان
	بهره‌گیری از رسانه‌های مجازی و غیرمجازی
احساس عرفانی	نظارت و کنترل رفتارها
	پاسخ‌گویی و هدایت صمیمانه مریبان
	درنگ مربی در پاسخ‌گویی سوالات مرتبط با خدا
	پرهیز مربی از رفتارها و پاسخ‌های اضطراب‌آلود
	گوش سپردن هشیارانه به پرسش‌های کودک درباره خدا
	تکیه بر تمایلات فطری کودک
	استفاده از موقعیت‌های گوناگون
	پیوند خدانشناسی با مسائل روزمره کودک
	تأخیر در آموزش‌های جدی تا شکل‌گیری مقدمات ذهنی

عوامل کلی	عوامل جزئی
حس کنجکاوی نسبت به طبیعت	بودن و حضور در طبیعت
	محول کردن یک سرگرمی مرتبط با طبیعت به کودک
شناخت نعمت ها	بهره گیری از داستان‌ها و مراسمات مذهبی
	یادآوری ذهنی، گفتاری و رفتاری نعمت‌ها
تفکر	سلامت مغز و قوای ادراکی
	آرامش و سلامت محیط زندگی
	گفتگو
حس دوستی با خدا	شناخت خداوند
	هدف‌گذاری معنوی
	فضاسازی محیطی انس با خدا
	توجه دادن کودکان به محبت خدا
	برگزاری مراسم دعا و نیایش

نتیجه گیری، تفسیر، جمع بندی و ارائه پیشنهادها

جهانی که در آن زندگی می‌کنیم، به‌طور روزافزون و بدون اینکه بتوان به سادگی جلوی آن را گرفت، به‌سمت کثرت پیش می‌رود. کثرتی که گاهی زیست را خوش آب و رنگ‌تر کرده و گاهی نیز، زشت‌تر؛ اما توجه به این نکته بسیار مهم است که برای به وحدت رساندن نسبی این کثرات نیز، چاره‌ای جز گذر از این مسیر و تحلیل جامع و مانع آن نداریم. کثرت امروز جهان حرکت از معنویت تجریدی به‌سمت سوژه‌هایی است که کاملاً شکلی مادی یافته‌اند و روز به روز این ماده‌پذیری امور تجریدی و انتزاعی به گمگشتگی انسان در این هزارتوی رنگارنگ منجر می‌شود. جهان ساده‌ی خیر و شر دیگر تمام شده است. پیدا کردن خیر از میان شرارت و شر از میان خوبی‌ها هر روز سخت‌تر و گاهی ناممکن می‌شود. برای همین، مقصود این رساله نه تکذیب و انکار رنگارنگی موضوع، بلکه تحلیل و بررسی عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان بود. به همین منظور محقق اعتقاد دارد که گاهی باید با پرهیز از انکار، از این کثرات برای یافتن زبانی نو جهت هدایت انسان به‌سوی معنوی شدن و حرکت مجدد او به‌سوی تجرید استفاده شود.

در این فصل، ابتدا خلاصه‌ای از موضوع، روش تحقیق و ابزار گردآوری داده‌ها ارائه می‌شود، سپس پژوهشگر یافته‌های تحقیق را بیان کرده و آن‌ها را با تحقیقات مشابه، مورد مقایسه و تحلیل قرار می‌دهد و در پایان پیشنهادهای کاربردی و محدودیت‌های تحقیق ارائه می‌گردد.

خلاصه پژوهش

پژوهش حاضر با عنوان " بررسی عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی و ارائه مدل " انجام شد. از نظر هدف می‌توان پژوهش را جزء پژوهش‌های کاربردی و از نظر ماهیت آمیخته (کیفی و کمی) تلقی نمود. جامعه پژوهشی در بخش کیفی (استخراج عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان) منابع مرتبط داخلی و خارجی بود که مواردی با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی انتخاب شده و پژوهشگر را تا حد اشباع اطلاعاتی یاری نمودند. در بخش کمی نیز کل مربیان دوره پیش‌دبستانی مناطق شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تهران به تعداد ۵۰۰۰ نفر بودند که با توجه به جدول کرجسی و مورگان تعداد ۳۵۸ نفر از آن‌ها به‌عنوان نمونه برآورد و از طریق روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم انتخاب شدند. ابزار اندازه‌گیری در بخش کیفی فرم‌های فیش‌برداری از داده‌ها و در بخش کمی پرسشنامه محقق ساخته ۵۸ سؤالی بود که روایی آن با استفاده از داوری تخصصی (روایی صوری و محتوایی) تعیین و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی و داده‌های کمی از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی استفاده گردید.

بحث و نتیجه‌گیری از یافته‌های پژوهش:

در این بخش به طور خلاصه ابتدا یافته‌های بدست آمده از دو سؤال اصلی و کلی پژوهش تبیین و پیرامون آن بحث مختصری ارائه شده است.

عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی کدامند؟

بر اساس مبانی نظری موجود اولین عامل مؤثر در تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی "احساس آگاهی" بود. برای این عامل کلی عواملی مانند "خود اجتماعی" (تقویت اراده کودک، شکوفایی فکری، دعوت به ترک زشتی‌ها، تشویق به انجام خوبی‌ها)، "خودآگاهی جسمی" (گفتگو درباره ویژگی‌های جسمانی، پرداختن به پرورش جسمانی و زیستی)، "خودآگاهی روانی" (بحث در مورد فلسفه وجودی انسان، مطالعه متون علمی و داستان‌های فلسفی و گزارش نتایج آن‌ها، شناساندن گذشتگان)، "خودآگاهی پنهان" (داشتن مربی با روح، کسب اطلاعات و آگاهی درباره واقعیت رشد انسانی، معنا بخشیدن به فعالیت‌های یاددهی، استفاده از ظرفیت‌های بازی‌های کودکان، استفاده از ظرفیت‌های هنری، بهره‌گیری از شعر و موسیقی)، "خودآگاهی آرمانی" (تبیین فلسفه و حکمت امور معنوی به کودک، استفاده از ظرفیت خانواده کودکان به‌عنوان دستیار تربیتی، فعال تر نمودن قوه تخیل) در نظر گرفته شدند که می‌توانند به پرورش معنویت در کودکان کمک شایانی کنند.

دومین عامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی "احساس ارزشی" بود. بر ای این عامل کلی نیز عواملی مانند "نشاط درونی" (هدایت به سمت ایمان با توجه به سطح شناختی کودک، تمرکز و رهایی از پراکندگی فکری، غمخواری و با نشاط بودن مریبان، محیط آموزشی غیرمحصورانه و محبوسانه)، "رعایت نظم و انضباط" (استفاده از روش تقویت یا دادن پاداش، الگو بودن مریبان، در نظر گرفتن عواقب و پیامدهای مشخص، استفاده از کار گروهی)، "ارتباط مؤثر با دیگران" (زینت کودک به خوش‌رویی، تقویت مثبت‌نگری، آموزش بردباری، محبت‌ورزی)، "لذت بردن از داشته‌ها" (راضی بودن به مقدرات الهی، برنامه‌ریزی مریب درباره آگاه‌سازی کودکان از خطرات و دام‌های شیطنی)، "رفتار اجتماعی" (توجه کودک به کرامت انسانی دیگران، توجه دادن کودکان به لزوم هماهنگی بین گفتار و رفتار، توجه به امنیت و سلامت روانی، هشیارسازی کودک نسبت به اعمال و رفتار همسالان، بهره‌گیری از رسانه‌های مجازی و غیرمجازی، نظارت و کنترل رفتارها) در نظر گرفته شدند.

احساس عرفانی سومین عامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی بود. برای این عامل کلی عواملی مانند "پرسشگری درباره خدا" (پاسخ‌گویی و هدایت صمیمانه مریبان، درنگ مریب در پاسخ‌گویی سوالات مرتبط با خدا، پرهیز مریب از رفتارها و پاسخ‌های اضطراب‌آلود، گوش سپردن هشیارانه به پرسش‌های کودک درباره خدا، تکیه بر تمایلات فطری کودک، استفاده از موقعیت‌های گوناگون، پیوند خداشناسی با مسائل روزمره کودک، تأخیر در آموزش‌های جدی تا شکل‌گیری مقدمات ذهنی)، "حس کنجکاو نسبت به طبیعت" (بودن و حضور در طبیعت، محول کردن یک سرگرمی مرتبط با طبیعت به کودک)، "شناخت نعمت‌ها" (بهره‌گیری از داستان‌ها و مراسمات مذهبی، یادآوری ذهنی، گفتاری و رفتاری نعمت‌ها)، "تفکر" (سلامت مغز و قوای ادراکی، آرامش و سلامت محیط زندگی، گفتگو)، "حس دوستی با خدا" (شناخت خداوند، هدف‌گذاری معنوی، فضا‌سازی محیطی انس با خدا، توجه دادن کودکان به محبت خدا، برگزاری مراسم دعا و نیایش) در نظر گرفته شدند.

درباره همسویی نتایج سؤال اول پژوهش با سوابق مطالعاتی پیشین می‌توان گفت که پژوهش‌های مختلفی از جمله شریفی (۱۳۸۸)، ادیبی سده (۱۳۸۹)، احدیان و همکاران (۱۳۹۰)، کرمی (۱۳۹۰)، احسانی (۱۳۹۳)، رایت (۲۰۰۰)، جی واسیلیو (۲۰۰۲)، روزن - گالوین (۲۰۰۴)، وایت (۲۰۰۷)، راول (۲۰۰۸)، بحر (۲۰۰۸)، آرنٹ (۲۰۰۹)، ریاض (۲۰۱۲)، ایپک (۲۰۱۲) به تربیت معنوی به‌عنوان یک برنامه آموزشی نگاه می‌کنند که جوانب وجودی کودک را در همه موارد چه از جهت شناختی، چه از جهت ارزشی و ارزشمندی و چه از جهت عرفانی در بر می‌گیرد. پژوهشگران مذکور اعتقاد دارند که تربیت معنوی در محیط پیش‌دبستانی باید نوعی تجربه‌ورزی معنوی را برای کودک مهیا کند چرا که

این تجربه‌های معنوی می‌تواند اثرات قوی در زندگی داشته باشد؛ به طوری که رشد اخلاقی و ارتباطات اجتماعی کودکان را تقویت می‌کند و راه ارتباط با خویشتن و رفتارهایش را تنظیم می‌نماید. البته ناگفته نماند که مقدمه چنین نتایجی شناخت کودک و اقتضائات دوران کودکی چه از منظر فلسفی و چه از منظر روان‌شناختی است.

مدل مطلوب تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی به چه میزان دارای اعتبار است؟

در بخش کمی که به صورت پیمایشی انجام شده بود پاسخ دهندگان سؤالات پرسشنامه که عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان را در ۳ عامل کلی، ۱۵ عامل جزئی، ۵۸ عامل جزئی تر در نظر گرفته بود، اعتبار مدل را تأیید کردند. چرا که میزان KMO تحقیق ۰.۶۰۷ بود که این یک تحلیل عاملی در سطح متعادل را نشان می‌داد. همچنین سطح معنی داری آزمون بارتلت، کم‌تر از ۰.۰۵ بود که نشان از کفایت مدل تحلیل عاملی داشت.

با این توجه می‌توان نتیجه گرفت که برای تربیت معنوی در دوره پیش از دبستان مدنظر قرار دادن عوامل کشف شده، کارساز خواهد بود. چرا که مدل تدوین شده درصدد حل تعارضات و مشکلات کنونی جوامع بشری با تکیه بر اشتراکات انسانی است و بازدهی که از فراگیر مدنظر دارد، کسی است که درون انسان‌ها و برای انسان‌ها زندگی کرده و در عمل و از صمیم قلب انسانی و با روح زندگی می‌کند و او کسی است که راه حل بهتری برای حل تعارضات و تنش‌ها در نظر خواهد داشت. مدل مفهومی به همه جنبه‌های زندگی کودک توجه کرده و بنابراین برنامه برخاسته از آن می‌تواند موجب برآورده شدن اهداف تربیت معنوی و به طور کلی پرورش معنوی کودک شود.

نکته پایانی که نباید آن را فراموش کرد این است که مدل مفهومی طراحی شده درصدد ایجاد معنویت در کودکان نیست، بلکه محقق معتقد به این موضوع است که معنویت در همه انسان‌ها به صورت ذاتی وجود داشته و فقط نیازمند آن است که شکوفا شده و در واقع از بالقوه به بالفعل برسد و برای همین مدل فطرت ذاتی انسان تمرکز کرده و به دور از هر گونه کثرت‌گرایی از وحدتی صحبت می‌کند که بین همه انسان‌ها مشترک است. معنویت مورد نظر این مدل، معنویتی فراگیر است که تعارضات موجود بین معنویت‌های نوین را از بین خواهد برد. باعث خواهد شد که همه نگاه‌ها رو به سمتی باشد که نیاز واقعی بشر بوده و معنویت به معنای واقعی است.

پیشنهادهای کاربردی تحقیق:

o عوامل تدوین شده می‌توانند به صورت یک سند مدون در اختیار مدیران و مربیان دوره پیش‌دبستانی قرار بگیرند تا از آن به‌عنوان ابزاری برای رشد معنوی کودکان استفاده شود.

۲۷۰ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال دوازدهم، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۹

○ مدیران و سیاستگذاران آموزش و پرورش پیش‌دبستانی می‌توانند از عوامل تدوین شده به‌عنوان چارچوبی مفید و مرجعی برای تدوین استراتژی‌های توسعه حرفه‌ای در جهت بهبود مستمر دانش و مهارت معنوی مربیان مراکز آموزشی استفاده نمایند.

○ کنشگران و برنامه‌ریزان درسی عرصه آموزش پیش‌دبستانی به صورتی متوازن، متعادل و زنجیره‌ای وار به عوامل مؤثر تربیت معنوی معرفی شده توجه نمایند تا نوعی نگرش سیستمی و معرفتی بر فرایند زیست معنوی کودکان حاکم گردد. البته این حاکمیت می‌تواند به دو صورت متجلی گردد نخست این که برنامه معنوی به صورت واحد درسی کاملاً مجزا و مستقل در برنامه درسی کودکان قرار گیرد و دوم به صورت دمیدن روح معنوی در کل برنامه درسی. اگر رویکرد نخست مدنظر باشد یک نیاز عمده شکل خواهد گرفت و آن برنامه درسی جدید است که مختصات و عوامل مؤثر در آن (به ویژه در تدوین اهداف و محتوا) به خوبی در پژوهش حاضر معرفی شد؛ اما اگر رویکرد اول که تدبیر خوبی برای مواجهه با ناکامی‌های استدلالی دانش‌آموزان بود میسر نشد می‌توان از طریق شیوه‌های غیرمستقیم مانند گفتگوهای کلاسی، روش معنوی، یعنی روش توأم با غیرمادی بودن و نوعی ره‌اشدگی معنوی را به کودکان آموزش داد؛ بنابراین در رویکرد دوم برنامه معنوی آموزشی در کنار سایر آموزش‌ها نیست، بلکه زمینه‌ای برای رشد مهارت‌های معنوی در تمامی دروس برنامه درسی دوره پیش‌دبستانی می‌باشد.

○ برای کاربست بهتر تربیت معنوی ابتدا زمینه‌ها و بستر اجرای این برنامه فراهم شود از جمله این که ابتدا تمامی امکانات واحد‌های آموزشی تجهیز گردد و دیگر این که مربیان دارای صلاحیت و شایستگی لازم برای تدریس و یادگیری باشند و صلاحیت حرفه‌ای آنها به تایید مراجع صلاحیت‌دار رسیده باشد.

○ آشنایی و فرهنگ‌سازی عمومی بویژه برای خانواده‌ها و معرفی مدل مفهومی در سطح کشور و همچنین جلب مشارکت فعال والدین می‌تواند در بهبود اقدامات و عملکردهای تربیتی شان بیفزاید.

○ فضا‌سازی هنرمندانه محیط پیش‌دبستانی با عوامل معنوی معرفی شده می‌تواند به صورت پنهانی پیام‌های محقق در مدل مفهومی را به کودکان منتقل نماید.

○ با توجه به درگیر کردن همه عناصر انسانی موجود در مراکز پیش‌دبستانی توسط مدل مفهومی؛ تشکیل کارگروه معنویت‌افزایی به کودکان می‌تواند منجر به تسهیل برنامه‌ریزی‌های مشارکتی و افزایش کیفیت خروجی‌های جلسات گردد.

○ طراحی بسته‌ها و نرم‌افزارهای مرتبط با مدل موجود برای کودکان، می‌تواند به‌عنوان مکمل فعالیتهای موجود در مراکز پیش‌دبستانی مورد استفاده قرار گیرد.

عوامل مؤثر در تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی با ارائه مدل □ ۲۷۱

○ در فرایند اجرای تربیت معنوی از هدف واقعی برنامه و ایمان داشتن به کاربست آن، اطمینان حاصل کرده سپس به اجرای آن پرداخته شود.

موضوع‌های پیشنهادی برای تحقیق‌های بعدی

○ امکان‌سنجی اجرای مدل تربیت معنوی منطبق با پژوهش حاضر در نظام آموزش پیش‌دبستانی

○ بررسی دلالت‌های مدل عوامل مؤثر بر تربیت معنوی کودکان در برنامه درسی دوره

پیش‌دبستانی

○ بررسی روش‌های تدریس مرتبط با مدل تربیت معنوی معرفی شده و ارائه یک استراتژی خاص

در این زمینه

○ اعتباریابی مدل طراحی شده بر اساس دیدگاه فیلسوفان تعلیم و تربیت و روان‌شناسان تربیتی

○ طراحی واحد درسی متناسب با مدل معرفی شده، جهت آشنایی دانشجویان دوره کارشناسی

آموزش و پرورش پیش‌دبستانی

محدودیت‌های تحقیق

بیان محدودیت‌ها در پژوهش به محققانی که قصد تحقیق در زمینه‌های مختلف را دارند کمک

می‌کند تا با دیدی باز و آگاهی از موانع، کمبودها و محدودیت‌های تحقیق به امر پژوهش در زمینه

های مشابه بپردازند، این تحقیق دارای موانع و محدودیت‌هایی است که در ذیل به آن اشاره می‌

شود:

○ یافتن منابع قابل اعتماد به دلیل رسوخ اندیشه‌های گوناگون در معنویت

○ نبودن مدل‌های طراحی مشابه جهت انجام مقایسه نتایج و تعبیر و تفسیر آنها

○ گستردگی حوزه تحقیق و طولانی‌تر شدن فرایند تدوین و اجرای پرسشنامه‌ها

○ ضوابط اداری بازدارنده در مرحله توزیع و دریافت پرسشنامه‌ها در میان افراد نمونه

○ امتناع برخی از مربیان از تکمیل پرسشنامه به دلیل کمبود وقت و مشغله زیاد کاری و خانوادگی

○ از آنجا که تحلیل داده‌های کیفی بخش اول مبتنی بر پارادایم تفسیری است، لذا ممکن است در

این بخش ذهنیت محقق در نحوه استخراج عوامل کلی و جزئی تأثیرگذار بوده باشد؛ که البته در

پژوهش حاضر محقق تلاش نموده تا حد امکان بدون سوءگیری عمل نموده و صرفاً اقدام به رصد

مبانی نظری نماید.

منابع

- آمدی تمیمی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۷۳). غرر الحکم و درر الکلم. محمد خوانساری، تهران: دانشگاه تهران.
- احسانی، ساجدی، محمد، ابوالفضل (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی عوامل رفتاریتربیت معنوی فرزند در خانواده، مجله معرفت، س ۲۲-ش ۱۹۴- ص ۷۱-۸۵
- احمدی، محمدرضا (۱۳۸۰). نقش صله رحم در بهداشت روانی، ماهنامه معرفت، شماره ۴۸، ص ۲۹-۳۷.
- ادیبی سده، حمید رضا (۱۳۸۹). آرمان برنامه درسی معنوی و تربیت اخلاقی در دانشگاه کرمان. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد جیرفت.
- اشعری، زهرا، باقری، خسرو، حسینی، افضل السادات (۱۳۹۰). بررسی مفهوم، اصول و روش‌های تربیت معنوی از دیدگاه علامه طباطبایی، فصل نامه ی علمی و پژوهشی تربیت اسلامی، س ۷، ش ۱۵، ص ۸۹-۱۱۲.
- اعتمادی، عذرا (۱۳۸۴). ایمان و معنویت در مشاوره و روان درمانی، فصل نامه ی تازه های روان درمانی، س ۱۰، ش ۳۵ و ۳۶، ص ۱۳۱-۱۴۶
- افروز، غلامعلی (۱۳۷۳). چکیده‌ای از روان‌شناسی تربیتی، تهران، انجمن اولیا و مربیان.
- امینی، محمد، ماشااللهی نژاد، زهرا (۱۳۹۲). تاملی برجایگاه و چگونگی توجه به پرورش معنویت در دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی، دو فصل نامه علمی و پژوهشی تربیت اسلامی، س ۸، ش ۱۶، ص ۷-۲۹
- انوشه، ابوالفضل (۱۳۷۹). روش آموزش مفاهیم درسی به نوجوانان»، رشد معلم، دوره دهم.
- ایزدی، صمد، قادری، مصطفی، حسینی، فاطمه (۱۳۹۰). برنامه درسی معنوی به‌عنوان یکی از حلقه های بنیادین.
- باغگلی، حسین، شعبانی ورکی، بختیار، غفاری، ابوالفضل، نهاوندی، علی (۱۳۹۲). نقد مفهوم معنویت در تربیت معنوی معاصر، معنویت دینی و نوپدید، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، س ۲۰، ش ۱۶، ص ۸۹-۱۱۵
- باقری، خسرو (۱۳۷۷). مبانی شیوه های تربیت اخلاقی، تهران، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی
- باقری، خسرو (۱۳۸۲). هویت علم دینی، تهران، وزارت ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات
- باقری، خسرو (۱۳۹۰). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، جلد اول، تهران، مدرسه.
- باقری، خسرو (۱۳۹۰). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، جلد دوم، تهران، مدرسه.
- بهشتی، محمد (۱۳۸۷). آرای دانشمندان در تعلیم و تربیت، سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ج ۵، ص ۱۵۱-۱۵۲.
- بهشتی، محمد (۱۳۸۷). آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت، سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ج ۲، ص ۲۳۳؛
- بهشتی، محمد (۱۳۸۷). مبانی تربیت از دیدگاه قرآن، سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص ۳۵ و ۳۶.
- پارسا، محمد، (۱۳۸۹). روان‌شناسی تربیتی، تهران، سخن، چاپ سوم.

عوامل مؤثر در تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی با ارائه مدل □ ۲۷۳

- تحولات در برنامه درسی قرن ۲۱، مجموعه مقالات اولین همایش ملی تحول بنیادین در نظام برنامه درسی ایران، دانشگاه فردوسی مشهد ۲۸، اردیبهشت
- جعفری، محمد تقی (۱۳۸۸). ارکان تعلیم و تربیت، موسسه تدوین و نشر آثار استاد علامه محمد تقی جعفری صفحه ۵۸-
- جعفری تبریزی، محمدتقی (۱۳۸۹). ارکان تعلیم و تربیت، گردآوری و بازبینی علی جعفری، تهران، موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری
- جمعی از نویسندگان (۱۳۸۸). مجموعه مقالات همایش تربیت دینی؛ مهدیه کشانی، مقاله برنامه درسی برای دستیابی به تربیت دینی، قم: مؤسسه امام خمینی (ره).
- حرّانی، ابی‌محمد، حسن بن علی (۱۴۰۴ ق). تحف العقول عن آل الرسول. تحقیق: علی‌اکبر غفاری، با ترجمه فارسی، تهران: اسلامیه.
- حرعاملی، محمدبن حسن (۱۴۱۲ ق). وسائل الشیعه. بیروت: آل البیت.
- حسین زاده، علی (۱۳۸۸). همسران سازگار، راه‌های سازگاری. ق: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- حسینی تهرانی، سید محمد حسین (۱۳۷۹). یاد نامه و مصابحات تلمیذ و علامه، مشهد: نور ملکوت قرآن
- حقیقی، علی (۱۳۹۱). تهیه و استاندارد آزمون انگیزه‌ی پیشرفت، فصلنامه‌ی پژوهش‌های روان‌شناختی، دوره‌ی ۶، ش ۲ و ۱.
- خسرو پناه، عبدالحسین (۱۳۹۰). علامه طباطبایی فیلسوف علوم انسانی - اسلامی ج اول. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۸۵). جزوه راهنمای برنامه تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، مصوب هفتصد و سی و پنجمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش.
- دلجو، شریعت (۱۳۷۴). نظریات انگیزشی درروانشناسی درسی، تهران انتشارات انوشه.
- دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۸۰). سیری در تربیت اسلامی، تهران، نشر و تحقیقات ذکر، چهارم، ص ۷۷۰
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳). لغت نامه. ج ۴، تهران: دانشگاه تهران.
- سادات، محمدعلی (۱۳۸۸). راهنمای پدران و مادران. ج ۱، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- سامانی، سیامک؛ رضویه، اصغر (۱۳۸۶). رابطه همبستگی خانواده و استقلال عاطفی با مشکلات عاطفی، پژوهش در سلامت روانشناختی، دوره اول، ش ۱، ص ۳۰ - ۳۷.
- ستوده، عبدالله (۱۳۹۲). سنجش و اندازه‌گیری و ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی، ج ۸، تهران: انتشارات آگاه، سراج‌زاده،
- سلحشوری، احمد (۱۳۹۰). حدود و ثغور تربیت معنوی، رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، س ۲، ش ۲، ص ۴۱-۵۶.
- سهرابی، فرامرز (۱۳۸۵). «درآمدی بر هوش معنوی»، فصلنامه معنا، ویژه‌نامه روانشناسی‌دین، شماره ۲.
- سید رضی (۱۳۸۷). نهج البلاغه. محمددشتی، قم: جمال.

۲۷۴ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال دوازدهم، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۹

- شریعتمداری، علی (۱۳۸۴). اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر
- شریعتمداری، علی (۱۳۸۵). روان شناسی تربیتی، تهران نشر سمت، چاپ یازدهم.
- شکوه، رضا (۱۳۸۶). «بررسی میزان استفاده از شبکه اینترنت توسط اعضای هیأت علمی دانشگاه تربیت معلم آذربایجان.
- شهیدی، سید جعفر (۱۳۸۶). شرح نهج البلاغه، تهران، نشر اطلاعات.
- شهیدی، شهریار (۱۳۷۹). روان درمانی و معنویت، سخنرانی ماهانه انجمن روانشناسی ایران، تهران: فرهنگ سرای اندیشه
- صالحی، اکبر، یار محمدی، مصطفی (۱۳۸۷). تبیین تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه علامه طباطبایی با تاکید بر هدف ها و روش تربیتی، دو فصل نامه علمی تربیت اسلامی، س ۳، ش ۷، ص ۲۴-۵۰.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۶۶). رساله الولایه، ترجمه همایون همتی، امیرکبیر، تهران.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۶۳). تفسیر المیزان، ترجمه ی محمد باقر موسوی همدانی،
- طباطبائی، محمد حسین (۱۳۷۹). آموزش دین یا تعلیم اسلام، گردآوری و تنظیم: مهدی آیت اللهی، ناشر: (جهان آراء)
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۶۱). قرآن در اسلام، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۱). انسان از آغاز تا انجام، ترجمه ی صادق لاریجانی، تهران،
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۲). اصول فلسفه و روش رئالیسم، قم، انتشارات صدرا، ج ۲
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۱). بررسی های اسلامی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ج ۱
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۷). خلاصه تعلیم اسلام. تهران: معارف، دوره سوم، ش ۲۷.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۴ ق). مکارم الاخلاق. تحقیق: علاء آل جعفر، قم: اسلامی.
- عابدی، نوروزی، نصرآبادی، منیره، رضاعلی، حسن علی (۱۳۹۰). تربیت اجتماعی از دیدگاه فرد گرایان و نقد ان بر اساس دیدگاه علامه طباطبایی، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، س ۱۹ - ش ۱۲ - ص ۳۹-۶۳
- عراقی، فخرالدین (۱۳۸۴). لمعات به همراه سه شرح از قرن هشتم هجری، تهران: انتشارات مولی.
- عسگری فر، حسین (۱۳۸۰). نقش بهداشت روان در ازدواج، زندگی زناشویی و طلاق. تهران: گفتگو.
- غباری بناب، محی الدین (۱۳۷۴). روانشناسی انگیزش و هیجان. انتشارات قومس، بهار، نوبت دوم.
- غباری بناب، باقر (۱۳۸۸). راهی برای رشد معنویت و شکوفایی شخصی، وزارت علوم تحقیقات و فناوری
- غفاری، ابوالفضل، باقری نوع پرست، خسرو (۱۳۸۰). تربیت اخلاقی فضیلت گرا از منظر دیوید کار، نشریه دانشگاه الهیات مشهد، ش ۵۳ و ۵۴
- فتال نیشابوری، محمدابن احمد (۱۳۷۵). روضه الواعظین و بصیره المتعلمین. قم: رضی.
- فرجاد، محمد حسین (۱۳۷۲). آسیب شناسی اجتماعی خانواده و طلاق. تهران: بدر.
- قرآن کریم (۱۳۸۰). ترجمه مهدی الهی قمشه ای، قم، انتشارات فاطمه الزهرا
- قمی، شیخ عباس (۱۳۹۰). مفاتیح الجنان، ترجمه مهدی الهی قمشه ای، اشجع

عوامل مؤثر در تربیت معنوی کودکان پیش‌دبستانی با ارائه مدل □ ۲۷۵

- کاردان، علیمحمد (۱۳۷۴). فلسفه تعلیم و تربیت، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۴، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
- کرمی، زهره (۱۳۹۰). برنامه درسی معنوی، ابزاری برای نیل به تربیت اخلاقی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز.
- کریمی، عبدالعظیم (۱۳۷۳). تربیت آسیب‌زا؛ تهران: اولیا و مربیان.
- کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۴۴). اصول کافی. تهران: علمیه اسلامی.
- کوی، لوتان (۱۳۸۹). آموزش و پرورش تطبیقی، ترجمه محمد یمینی دوزی سرخابی تهران: سازمان مطالعه و تطبیق کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۷۲۲.
- گلدارد، دیوید (۱۳۹۰). مفاهیم و مباحث تخصصی در مشاوره، آموزش و کاربرد مهارت‌های خرد در مشاوره، سیمین حسینیان، چ چهاردهم، تهران: دیدار.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ق). بحارالانوار. بیروت: مؤسسه الوفاء.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۲). تعلیم و تربیت در اسلام ناشر: الزهراء.
- معین، محمد (۱۳۶۳). فرهنگ فارسی، شش جلدی. تهران: امیر کبیر.
- ملکی، حسن؛ شاملی، عباسعلی؛ شکراللهی، مهدی، (۱۳۹۰). تربیت عبادی کودکان». فصلنامه اسلام و پژوهش‌های تربیتی، سال سوم، شماره اول.
- مهram، علی رضا (۱۳۹۱). دیدگاه برنامه درسی فطری- معنوی «مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران علوم تحقیقات.
- نظری، جعفر حاجی کریم (۱۳۸۸). اولین سخن تهران: انتشارات نظری.
- نوابی نژاد، شکوه (۱۳۷۵). سه گفتار درباره راهنمایی و تربیت فرزندان. تهران: پیوند.
- نوری طبرسی، حسین (۱۴۰۸ ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت: آل البيت لاحیاء التراث.
- نهج البلاغه (۱۳۸۵). ترجمه محمد دشتی، بوشهر، موسسه انتشاراتی موعود اسلام.
- Amram, Joseph (Yosi) (2005). Intelligence Beyond IQ: The contribution of emotional and spiritual intelligences to effective business leadership, Institute of Transpersonal Psychology.
- Arent, L (2009). A theory of cognitive dissonance. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Avestern, janson E.P (2010), Learned Optimism, New York: Alfred A. Knopf, Inc., p. 101, [ISBN 0-394-57915-1](#)
- Bigger,Stephan (2003). spirituality as process within the school curriculum.A journal of new thinking for Education,vol 9,no 1,pp12-18
- Carr, D (1996). Rival Conceptions of Spiritual Education, Journal of Philosophy of Education, 30 (2), pp.161-178.
- Carr, D (1999). Spiritual Language and the Ethics of Redemption: a Reply to
- Carr, D (2003). Three Conceptions of Spirituality, in CARR, D. & HALDANE J. Eds Spirituality, Philosophy and Education, Routledge-Falmer), pp. 213-225\.

- Carr, David, Haldane, John (2003). "spirituality, philosophy and education" publish in Usa and Canada by Rutledge Falme
- Carr. D (2005). moral and spiritual development. Journal of moral education. 2-207-210
- Fosarelli, P (2008). The psycho spiritual lives of ill or suffering children and adolescent: What we should know, what we should do. In VB. Carson & HG. Koenig (Eds), Spiritual dimensions of nursing practice. West Conshohochon, PA: Templeton foundation press, 154-92.
- Hand, Michael. (2003). The Meaning of spiritual Education, Oxford Review of Education, Vol. 22, No. 3
- Hay, D (2000). Spirituality versus individualism: why we should nurture relational consciousness. International Journal of Children's Spirituality 5 (1), pp.37-48.
- Hay, D., & Nye, R (1998). The spirit of the child. London, UK: Fount/HarperCollins.
- Hay, D., and R. Nye (2006). The Spirit of the Child. Rev. ed. London: Jessica Kingsley. (Original work published 1998).
- Hay, D., Reich, H. and Utsch, M (2005). Spiritual development: intersections and divergences with religious development. in Peter L. Benson (ed.) The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, pp.46-59.
- King, D. B. & DeCicco, T. L (2009). A Viable Model and Self-Report Measure of Spiritual Intelligence. International Journal of Transpersonal Studies, 28, pp. 68-85
- King, M., Speck, P., & Thomas, A (2001). The royal free interview for spiritual and religious beliefs: Development and validation of a self-report version. Psychological Medicine, 31, 1015-1023.
- Koenig, H. G., McCullough, M., & Larson, D. B (2000). Handbook of religion and health. New York, NY: Oxford University Press.
- Litchfield, Bruce (1999). Spiritual intelligence; Illini Christian faculty and staff. www. Uiuic-icfs.org.
- McMullen, B (2003). Spiritual intelligence; www. Studentbmj.com.
- Nasel, D. D (2004). Spiritual Orientation in Relation to Spiritual Intelligence: A consideration of traditional Christianity and New Age/individualistic spirituality; Unpublished thesis. Australia: The university of south Australia.
- Nye, R. & Hay, D (1996). Identifying children's spirituality: How do you start without a starting point? British Journal of Religion Education, 18, 145-156..
- Nye. R (2009). Children's Spirituality: What is it and Why is matters, Church House Publishing. United Kingdom
- Santos, E, Severo (2006). Spiritual intelligence; What is spiritual intelligence? How it benefits a person?, www. Skopun. Files. Wordpress.com.
- Tacey, D (2002). Student spirituality and educational authority. International Journal of Children Spirituality, 7(2). 171- 182.
- Thomas, Jane. Guide to Managerial Persuasion and Influence. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall, 2004. Print.
- Vaughan, F (2003). What is spiritual intelligence? Journal of humanistic psychology. 42, (2).
- Wigglesworth, C (2004). Spiritual intelligence and why it matters. www. consciouspursuits.com.
- Zohar, D. & Marshall, I (2000). SQ: Spiritual Intelligence: The Ultimate Intelligence. London: Bloomsbury.